

ÖZEL EĞİTİMDE KAYNAŞTIRMA YÖNTEMİNİN ETKİNLİĞİ

Öğr. Gör. Alev Önder *

Engelli çocuk ve gençlerin, başka bir deyişle, özel eğitim program ve yöntemlerine ihtiyacı olan öğrencilerin eğitilmesinde kaynaştırma yöntemi, hümanist eğitim felsefesinin bir sonucu olarak ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ilkesi temelinde önerilmiş ve uygulanmıştır. Kaynaştırma genel anlamı ile, farklı niteliklere sahip olan insanları birbirine karıştırmak, birarada, bir bütüne dahil olarak yaşayabilmelerinin sağlanması için ileri sürülmüş bir yöntemdir (Dalen, 1986; Hegarty ve Packlington, 1981). Özel eğitimde kaynaştırma ise, özel eğitime ihtiyacı olan engelli öğrencilerin, engelli olmayan öğrencilerin devam ettiği standart okullarda, mümkün olan en olağan koşullarda eğitilmeleridir (Olafsson, 1986). Özel eğitimde kaynaştırmanın üç temel amacı olduğu ileri sürülmüştür (Hewet, 1977, s. 566): 1- Herkes için eğitim, 2- Herkesin hakkının ve ihtiyaçlarının sağlanması, 3- Herkes için daha iyi eğitim. Kaynaştırmanın nihai amacı ise, engelli bireylerin, doğal ve eşit üyeler olarak topluma katılmalarının sağlanmasıdır. Buna göre, engelli ve engelli olmayan çocukların aynı okullarda birarada eğitilmeleri, kaynaştırma sürecinin sadece başlangıcıdır. Zihinsel yada bedensel olarak, kendilerinden beklenen sosyal ve akademik davranışlarda bulunmalarını engelleyen güçlükleri olan engelli çocuklar ve diğer çocukların, aynı okul ve sınıflarda eğitim almaları, olumlu sosyal etkileşimlerde bulunmaları ve birbirlerini olumlu olarak kabul etmeleri, eğitim ortamındaki etkin kaynaştırmanın özünü teşkil eder.

Kaynaştırmanın amacına ulaşabilmesi için, önce doğru olarak anlaşılması, daha sonra da her eğitim yönteminin uygulamasında olduğu gibi, kendine özgü temel koşulların sağlanması gerekir. Bu makalede, eğitim ortamında kaynaştırma yönteminin etkinliği sorunu, yöntemin amacına ulaşması için gerekli görülen koşullar çerçevesinde gözden geçirilmiş, Türkiye’de bazı temel eğitim okullarındaki özel

eğitim uygulaması da kaynaştırma açısından ele alınmıştır.

“Farklı” olan bireyin, içinde bulunduğu sosyal ortama kaynaştırılması, üç düzeyde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır (Dalen, 1986):

1-Bireyin değiştirilmesi ve kendini ortama uydurması.

2-Ortamın bireyin niteliklerine göre değiştirilmesi.

3-Hem bireyin hem ortamın karşılıklı olarak değiştirilmesi.

Sağlıklı bir kaynaştırmanın sağlanabilmesi, yani kaynaştırmanın etkili olabilmesi, üçüncü düzeyde bir uygulamaya; hem “farklı” olan bireyin, hem de fiziksel ve sosyal ortamın değişmesine bağlıdır. Böylesi bir kaynaştırma, farklı olan bireyi uygun biçimde adlandırmayı, nitelendirmeyi de gerekli kılar. Söz konusu adlandırma, konumuz olan çocuk grubu için, en uygun olarak “engelli” terimi ile yapılabilir olarak görünmektedir. “Özürlü”, “sakat” gibi hala kullanılan terimler, kaynaştırmanın sadece bir yönüne işaret etmekte ve bireyin güçlüğünü sadece bireye yükleyerek, o’nun değişmesini vurgulamaktadır. Oysa “engel” terimi, bireyin içinde bulunduğu ortamı da kapsar ve kaynaştırmanın hem bireyin hem de ortamın karşılıklı olarak değişmesini gerektiren tanımına daha uygundur. İçinde yaşanan ortam genelde sanıldığı gibi mutlak değil, görelidir. Bu ortam, halihazırda organize edildiği biçimiyle “bazı bireyleri” engellemektedir. Eğer bu ortam, başka biçimde organize edilseydi, birçok kişinin engelli olma durumunu yaşamaması mümkün olabilirdi. Örneğin, dikey değil yatay yerleştirilen asansör düğmeleri, yani fiziksel ortam değişikliği, merhamete değil, anlamaya ve kabul etmeye dayalı değer yargıları, yani sosyal ortam değişikliği, engelli bireylerin toplum içinde daha kolay yaşamalarını sağlayarak,

*M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Eğitimi Bölümü

kaynaştırmanın gerçekleştirilmesine katkıda bulunabilir.

Kaynaştırma yönteminin etkinliği sorunu gözden geçirilirken, bu yöntemin farklı biçimleri ve dereceleri olduğundan da söz etmek gerekir. Engellinin niteliklerine göre, farklı biçimlerde ve derecelerde uygulanabilir. Kaynaştırma yöntemi fiziksel, sosyal ve fonksiyonel kaynaştırma olarak, üç farklı biçimde uygulanmaktadır (Gulliford, 1985, s. 464 -465)

Fiziksel kaynaştırma: Engelli öğrencilerin oluşturduğu bir sınıfın standart bir okula yerleştirilmesi ya da özel eğitim okulunun standart bir okul ile aynı bahçeye yan yana yerleştirilmesi ile sağlanabilir. Burada amaç, farklı öğrenci grupları arasındaki fiziksel uzaklığı azaltmaktır. Ancak bu yöntemde, özel eğitim grubu ile diğer çocuklar arasında, tesadüfi karşılaşmalar dışında, özel olarak planlanmış sosyal amaçlı etkileşimlere olanak verilemez.

Sosyal kaynaştırma: Aynı sınıflara devam eden farklı öğrenci grupları arasında öğretmenler tarafından özellikle yapılandırılmış sosyal etkileşim faaliyetleri düzenlenir. Böylece, öğrenciler birbirlerine sosyal olarak kaynaştırılmaya çalışılır. Grupların eğitim programları ise farklıdır.

Fonksiyonel kaynaştırma: Farklı niteliklere sahip bir ya da bir kaç engelli öğrencinin, standart bir sınıfta bulunarak eğitim etkinliklerine katılabildiklerinde gerçekleşir. Bu sırada sınıfın eğitim etkinlikleri, engelli öğrencinin "bireysel niteliklerine" göre ayarlanarak, o öğrenciye farklı biçimde uygulanır. Ortak bir eğitim programı vardır. Fonksiyonel kaynaştırma öğrencinin güçlüğüne bağlı olarak kısmen ya da tam zamanlı yapılabilir.

Kaynaştırmanın farklı dereceleri ise şunlardır (Gulliford, 1985, s. 464 - 465):

1-Ek yardım ve destek ile standart sınıfta eğitim alma.

2-Yardım ve destek almaksızın standart sınıfta eğitim alma.

3-Kısmen bir özel eğitim sınıfında, kısmen de aynı okuldaki standart bir sınıfta bulunarak eğitim alma. Böylece engelli öğrenci standart sınıfın programına ve sosyal yaşamına belirli bir oran da da olsa katılabilir.

4-Standart bir okulun içinde yer alan özel eğitim sınıfında tam zamanlı eğitim alma.

5-Engelliler için kurulmuş olan özel eğitim okulunda eğitim alma, ancak yakındaki standart bir "kardeş" okula zaman zaman giderek bazı eğitim etkinliklerine belirli bir düzeyde katılma.

6-Özel eğitim okulunda eğitim alma ve standart bir okula arasına giderek, buradaki çocuklarla sosyal faaliyetlere katılma. Bu uygulamada standart okulun öğrencileri de bazen özel eğitim okuluna gelerek sosyal faaliyetlere katılırlar (tersine kaynaştırma).

En ideali birinci derece kaynaştırma, yani farklı özelliklere sahip öğrencinin yardım ve destekle standart bir sınıfta tam zamanlı eğitim almasıdır. Öğrencinin farklı bireysel özelliklerine ve eldeki olanaklara bağlı olarak kaynaştırmanın diğer derecelerinden biri de uygulanabilir. Ancak eldeki olanaklar zaman içerisinde geliştirilerek, birinci dereceye ulaşılması için çaba harcanmalıdır.

Kaynaştırma yönteminin çeşitli biçim ve derecelerde uygulandığı ülkelerde, yöntemden olumlu sonuçların elde edilmesi konusundaki bulgu ve yorumlar çelişkilidir (Hewett, 1977; Johansen, 1986; Olafsson, 1986; Shanley, 1986).

Hangi biçimde ve hangi derecede olursa olsun, eğitim ortamında kaynaştırmanın etkili bir biçimde uygulanabilmesi ve amacına ulaşması için şu boyutların göz önüne alınması gerekli görülmektedir (Braaten ve Henniksen, 1983):

Tutumlara yönelik çalışma: Her tür ve düzeyde, herhangi bir eğitim programı ve yönteminin istedik sonuçlara ulaşabilmesi tutum çalışması ile mümkündür (Dalin, 1990). Kaynaştırmanın gerçekleşebilmesi için de toplumdaki ve onun bir parçası olan okuldaki bireylerin tutumları ile çalışılması önemlidir. Engelli bireylerle ilgili tutumların değiştirilmesi kolay olmasa da, bu tutumların yönelik, bilgilendirme kampanyaları gibi, doğrudan etkileşimde bulunma gibi çalışmalar yapılmadığında, öğrencilerin aynı çatı altında birlikte eğitilmeleri ancak sınırlı yararlar sağlayabilir. Hatta olumsuz sonuçlara bile yol açabilir. En başta engelli çocukların diğer çocuklarla kaynaştırıldığı okullardaki öğretmenlerin bu konudaki tutumları olumlu olmalıdır. Yapılan araştırmalar bazı öğretmenlerin kaynaştırma konusunda olumsuz tutumlara sahip olduklarını ortaya koymuştur (Greenwood, 1981; Mitler ve Serpel, 1985). Bu nedenle en tepedeki toplumsal karar verme organlarından başlayarak, ilgili her kesimin, çocukların aileleri dahil olmak üzere kaynaştırmaya olumlu olarak bakmalarının sağlanması gerekir (Dahlgren ve Nielsen, 1984).

Kaynaştırmaya başlanılan yaş: Guralnick ve Bennett' in de (1987) belirttikleri gibi, engelli çocukların mümkün olduğunca erken yaşta saptanıp eğitime başlanma-

larının önemi bilinmektedir. Engelli çocuklarla diğer çocukların bir arada eğitilerek, birbirlerine mümkün olduğunca küçük yaşta kaynaştırılmalarının da önemli olduğu vurgulanmaktadır (Hewet, 1977; Johansen, 1986). Bu nedenle kaynaştırma okul öncesi dönemden itibaren uygulanmalıdır. Bunun için de engelli çocuğun erken yaşta saptanabilmesini sağlamak üzere hem ilgili sağlık personelinin, hem okul öncesi eğitim personelinin, hem de anne babaların bu konudaki bilgi düzeylerinin yükseltilmesi gerekir.

Özel eğitim öğretmenlerinin eğitimi:

Kaynaştırma yöntemi konusunda öğretmenlerin uygulamaya yönelik bilgi ve becerilerle donatılması kaynaştırmanın daha etkili olmasında önemli bir boyuttur. Hem okul öncesi öğretmeni yetiştiren hem de diğer eğitim düzeyleri için öğretmen yetiştiren yüksek okul ve üniversitelerde, özel eğitimde kaynaştırma ile ilgili derslere ağırlık verilmelidir. Ayrıca, halen çalışmakta olan öğretmenlere mesleki geliştirme kursu ve seminerleri düzenlenmelidir.

Pedagojik -psikolojik danışma servisi:

Özgüven in de (1991) belirttiği gibi, eğitimin niteliksel olarak geliştirilmesinin araçlarından biri, okullarda pedagojik-psikolojik danışma hizmetlerine daha çok yer verilmesidir. Özel eğitimde kaynaştırmanın niteliğinin yükseltilmesi için de, kaynaştırmanın yapıldığı okul ortamında pedagojik-psikolojik danışma servisinin önemli bir rolü olduğu kabul edilmektedir (Belkin, 1981; Fjeldsenden, 1981; Humes, 1978). Pedagojik-psikolojik danışma servisi hem okuldaki engelli öğrencilerin belirlenmesinde, hem de bu öğrencilerle çalışacak öğretmenlerin ve öğrencilerin ailelerinin, her konuda danışabilecekleri, yardım alabilecekleri bir kaynak-merkez olarak hizmet verebilecek şekilde organize edilmelidir. Kaynaştırmanın yapıldığı okuldaki serviste, pedagojik-psikolojik danışma yapabilecek olan psikoloğun yanı sıra, konuşma terapisti, özel eğitimde uzmanlaşmış pedagoğ, ailelerle yakın etkileşimde bulunacak sosyal çalışma uzmanı gibi elemanlar da yer almalıdır. Servisteki personelin bilgi ve beceri düzeyi, bu konuda karşılaşılabilecek problemlerle başa çıkabilecekleri düzeyde olmalıdır.

Özel eğitim programları: Kaynaştırmanın etkili olarak gerçekleşebilmesi için en önemli boyutlardan biri, çocukların farklı bireysel yeteneklerine göre farklı düzeylerde organize edilmiş, detaylı eğitim programlarının hazırlanmasıdır. Güçlük derecesine göre farklılaştırılmış eğitim programları sayesinde,

farklı yeteneklere sahip çocuklar aynı okullarda ve aynı sınıflarda eğitilebilirler. Özel eğitim uzmanları ile, uygulamada çalışan öğretmenlerden kurulu ekipler, uygun programların hazırlanmasında çalışabilirler.

Uygun fiziksel koşullar: Kaynaştırmanın yapılacağı okulun ve sınıfın fiziksel koşullarının da kaynaştırma için elverişli olması gerekir. Örneğin; kapıların zor açılıp kapandığı, çok merdivenli ve katlı, tuvalet ve lavaboların farklı özellikteki çocuklara göre düzenlenmediği, kolayca akılda tutulamayacak karmaşık bir mimari plana sahip, çok kalabalık bir okulun fiziksel ortamı, engelli çocuklar için, diğer çocuklara oranla çok daha fazla güçlükler yaratabilir ve bu çocukların diğer çocuklarla etkileşimde bulunmalarını engelleyebilir.

Özel eğitimde kaynaştırmanın amaçlandığı gibi olumlu sonuçlar verebilmesi, yukarıda sözü edilen boyutların göz önüne alınmasına bağlıdır. Bu boyutların ileri düzeyde geliştirilmesinin ise daha çok ekonomik kaynak ve bilgili personel gerektirdiği açıktır. Ancak, eldeki kaynakların ve personelin, adigeçen boyutların iyileştirilmesi için daha akılcı ve etkili bir şekilde organize edilmesi, kaynaştırma yönteminden daha iyi sonuçlar elde edilmesini sağlayabilir.

Türkiye’de devlete ait bazı temel eğitim okullarında uygulanmakta olan, elde kesin sayısal veriler olmamakla beraber oldukça sınırlı sayıda öğrenciyi kapsadığı tahmin edilebilen kaynaştırma yöntemi, kaynaştırma biçimi açısından fiziksel kaynaştırmaya, kaynaştırma derecesi açısından da dördüncü dereceye, yani standart okullar içine yerleştirilmiş özel sınıflarda tam zamanlı eğitim almaya uygundur. Bu tip bir kaynaştırma, az etkili bir yöntem olarak düşünülebilirse de, uygulanmakta olan bu yöntemin daha ileri düzeyde sonuçlar sağlayabilmesi için yukarıda sözü edilen boyutlar çerçevesinde ele alınıp incelenmesi gerekmektedir. Örneğin, özürsüz, sakat gibi terimler yerine kaynaştırmanın özünü uygun engelli teriminin kullanılması, öğrencilerin bireysel farklılıklarını gözeterek eğitim programlarının geliştirilmesi, toplumda ve okulda engelli bireylere karşı olumlu tutumların yerleşmesi için tutum çalışmalarının yapılması, engelli çocukların erken yaşta saptanıp, yaşatılan diğer çocuklar ile kaynaştırılmaya erken başlanması, kaynaştırma yapılan okulların fiziksel koşullarının iyileştirilmesi, özel eğitim ile ilgili personelin bilgi ve beceri düzeyinin artırılması, engelli çocuklar ile diğer çocuklar arasında olumlu etkileşimler sağlayacak,

Alev ÖNDER

yapılandırılmış sosyal etkinliklerin düzenlenmesi gibi konular üzerinde odaklaşılmalıdır.

Türkiye’de kaynaştırma yönteminin henüz yaygın olarak uygulanmadığı düşünülürse, öncelikle yapılması gereken, kaynaştırma ile ilgili tüm sorunlarda okuldaki personeli ve aileleri bilgilendirme, yönlendirme ile gerek engelli ve gerekse diğer öğrencilerin pedagojik ve psikolojik sorunları için danışmanlık hizmeti verecek olan, pedagojik-psikolojik danışma servisinin, kaynaştırma uygulanan “her okul” a ulaşmasının sağlan-

masıdır. Ancak bu sayede, eldeki sistem çerçevesinde, engelli çocuklarla diğer çocukların birbirine kaynaştırılmasında önemli gelişmeler sağlanabilir. Böylece farklı yetenek ve niteliklere sahip bireylerinin karşılıklı hoşgörü, anlayış ve daha yükek yaşam kalitesi ile birarada yaşadıkları bir toplum gerçekleştirilebilir görünmektedir. Bu nedenle de, elde edilen sonuçları yetersiz görüp kaynaştırmadan vaz geçmek yerine, eldeki koşullarla en iyi ne yapılabileceğine ilişkin iyileştirici çözümler üretmek gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- BELKIN, G. S. Practical Counseling in the schools. Iowa: Wm. C. Brown Co., 1981.
- BRAATEN, I. & HENRIKSEN, A. K. Kvalifikasjonsproblem i tilknytning til den pedagogiske psykologiske rådgivningstjenesten. Oslo: Ped. forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo. 1983.
- DAHLGREN, I. & NIELSEN, H. W. En skole for alle. København: Nordisk Ministerraad, 1984.
- DALEN, M. Integrering av funksjonshemmede i grunnskolen. Oslo: Universitetsforlaget, 1986.
- DALIN, P. Skoleutvikling. Oslo: Universitetsforlaget, 1990.
- FJELDSSENDEN, B. PPT og forskning. Tidsskrift for Norsk Psykologforening, 1991, 28, 10, 906-907.
- GREENWOOD, R. C. Settings or setting events as treatment in special education? A review of mainstreaming. Advances in Development and Behavioral Pediatrics, 1985, 6, 205-239.
- 30.GULLIFORD, R. Education. In A. M. CLARK & D. B. CLARK (Eds.), Mental deficiency. The changing outlook (pp. 639-685). London: Methuen and Co. Ltd, 1985.
- GURALNICK, M. J. & BENNETT, F. C. (Eds.) The effectiveness of early intervention for at-risk and handicapped children. Orlando: Academic Press, 1987.
- HEGARTY, S. & PACKLINGTON, K. Educating pupils with special needs in ordinary school. Windsor: NFER-Nelson, 1981.
- HEWETT, F. M. Education of exceptional learners. Boston: Allyn and Bacon Ltd., 1977.
- HUMES, C. W. School counselors and PL94-142. School Counselor, 1978, 25, 192-195.
- JOHANSEN, K. J. Spesialpedagogiske tiltak i Sor-Trondelag. Spesialpedagogiske Forskningsbidrag, 1986, 9, 291-306.
- MITLER, P. & SERPELL, R. Services: an international perspective. In A. M. CLARKE & D. B. CLARK (Eds.), Mental deficiency. The changing outlook (pp.715-787). London: Methuen and Co. Ltd, 1985.
- OLAFSSON, G. Spesialpedagogikk i vanlig grunnskole i Reykjavik. Spesialpedagogiske Forskningsbidrag, 1986, 9, 139-153.
- ÖZGÜVEN, E. Eğitimde niteliği geliştirme aracı olarak psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri. Eğitimde Arayışlar 1. Sempozyumu. Eğitimde Nitelik Geliştirme, Bildiri özetleri, 1991, 32.
- SHANLEY, E. (Ed.) Mental Handicap. A handbook of care. New York: Churchill Livingstone, 1986.